

Gammel rundtrøye fra Tuddal ble til ny bunad

For noen år siden besøkte vi Torkjell Sletta, som viste oss ei gammel rundtrøye fra Tuddal. Den ble brukt som brudgomsdrakt i 1894, men var ikke ny da Torkjells oldefar giftet seg i den. Sannsynligvis er den fra omkring 1880. Antakelig var den sydd av en bygdeskredder. Den gamle trøya er av klede og har maskinsømsdekor på ermene og beinknapper. Nå har gode krefter slått seg sammen og en ny bunad basert på bl.a. denne gamle trøya er satt i produksjon hos Almankås i Bø. Så denne stutttrøya må kunne sies å være stuttrest. Ikke noe utenlandsproduksjon her.

Tekst og foto: Heidi Fossnes.

Rundtrøya, som også går under benevnelsen *stutttrøye*, tok over etter gråtøya omkring 1880. Dette er en mer dresspreget bunad som bygger på den nye mannsmoten ute i Europa i første delen av 1800-tallet, og som ble vanlig litt seinere her i landet. Rundtrøya kjennetegnes av den korte jakka, *stutttrøya*. Den har en avrundet form nederst, noe mange mener er opphavet til navnet *rundtrøye*. Det er få gamle utgaver å se i dag, men de er som regel sydd i kraftig klede, og ofte er det brukt beinknapper. Det har nok også vært brukt sølvknapper, det ser vi på gamle bilder.

I dag kallas rundtrøya ofte «Vest-Telemarkbunad». Men det er ikke riktig. Den ble brukt i hele fylket, og med små variasjoner også i andre fylker. Her kan vi f.eks. nevne varianten fra Flesberg, som ble omtalt i forrige utgave av Magasinet BUNAD.

- Her på systua hos oss syr vi nå to ulike

rundtrøye-bunader, som begge baserer seg på gamle plagg. Begge modellene har opphav i Tuddal, og er mest sannsynlig sydd der av lokale skreddere. Dette viser også at denne bunaden var vanlig i Aust-Telemark, forteller Tove Karin Haugen, som er avdelingsleder på systua hos Almankås i Bø.

- Den eldste av dem kommer fra garden Reisjå i Tuddal, og har en utforming tilsvarende de første rundtrøyene som kom i bruk i Norge. Altså fra rundt år 1880, forklarer hun videre.

Vi ser at utformingen har alle kjennetegnene til rundtrøya, men visse detaljer viser tilknytning til gråtøya. Som f.eks. de vide ermene, og bruken av klede, som nok var det vanligste stoffet på den tida.

- For å markere at dette er av de eldre rundtrøyene, har vi valgt å bare sy Reisjå-bunaden av klede, og ikkje benytte lettere stoff som drape o.l. sier Tove Karin.

Den originale trøya fra Reisjå har tilhørt familien til Torkjell Sletta, og han var den

første som fikk sydd seg den nye bunaden. Han har tatt turen fra Tuddal for å stille opp som modell for oss, sammen med Tor Eilev Almankås, som er daglig leder hos Almankås.

Torkjell forteller at den gamle trøya hadde hengt lenge på stabburet da Kari Anne Pedersen ved Norsk Folkemuseum fikk se den. Hun ivra etter å få tatt opp igjen de gamle rundtrøyene. Det syntes Torkjell Sletta var en god idé.

- Det var bestefaren min som brukte den da han gifta seg i 1894, men den er nok sydd en del år før dette, forteller Torkjell.

Fagkompetanse må til

For å kunne rekonstruere en gammel drakt behøves det både drakthistorikere og drakttilvirkere med kunnskap om gamle sømteknikker. Og i dette tilfellet også en herreskredder:

Tommy Olsson, som er herreskredder og tilskjærer på Det norske teater i Oslo er en

Både Torkjell Sletta t.v. og Tor Eilev Almankås har valgt seg 1880-utgaven av den nye rundtrøye-bunaden

Tommy Olsson er herreskredder og tilskjærer på Det Norske Teatret og har vært en viktig faktor i rekonstruksjonsprosessen av den nye rundtrøye bunaden.

mann med mye kunnskap på feltet. Han ble involvert i prosjektet for å utforme hele drakten. Vi møtte ham på systua på Det Norske Teatret i Oslo.

Allt som lages av herretøy til bruk på scenen her, har gått gjennom saksa til Tommy.

- Jeg gjør all mønsterkonstruksjon og tilskjæring enten det er 1700-tallskostymer, så langt som man kan tenke seg historisk korrekt, eller helt speisa framtidvisjoner og fantasi.

- Er du med i designprosessen også?

- Nei, jeg er håndverker. Så designerne kommer til meg enten med et ønske om en eksakt kopi av et antrekk, eller kanskje bare med inspirasjonsbilder som forteller i hvilken retning kostymet skal gå. Det varierer. Men vår egen designer, Unni Valstad,

kommer gjerne med tegninger som viser eksakt hva hun vil ha. Da er alt bestemt, ned til hver minste knapp. I andre tilfeller ønskes et uttrykk uten at det er så nøye med detaljene. Men de ønsker kanskje en viss stil. Da finner vi sammen ut hvordan det kan bli.

Så jeg er herretilskjærer og Tove Svartsund, som står i andre enden av systua, er dametilskjærer. Vi har akkurat samme jobben, men hun på dame- og jeg på herrekostymer. Ut fra målene til den skuespilleren som skal bruke kostymet, lager jeg mønster, skjærer og prøver inn. Så det vi lager, det lager vi spesifikt til den skuespilleren som skal bruke det.

- Jeg vet jo fra før at du har snust innom bunad- og folkedraktbransjen. Hvordan havnet du der?

- Jeg kommer derfra, svarer Tommy.
 - Uten at jeg noensinne har jobbet med det. Jeg er oppdratt i den svenske folkedansbevegelsen, og begynte med folkedans som 10-åring. Jeg fikk drakt til oppvisninger som 11-åring, tror jeg. Det var nok også inngangsporten til interessen for tekstil. Jeg hadde en mentor som lærte meg både å spinne, tove og veve band som liten unge. Og da jeg gikk på ungdomsskolen, under den store draktboomen i Sverige på 70- og tidlig 80-tallet, fikk jeg være med noen veversker på en på studietur til Lasse Vävare i Norrköping. Han var håndvever og vevde masse flotte stoffer til bunadene i flere av draktområdene i Sverige. Han var opprinnelig håndvever, men hadde skaffet seg gamle mekaniske vever av den typen med skyttel. Ikke de skytteløse høyhastighetsmaskinene. Han vevde veldig fine draktstoffer på linrenninger med ordentlige jarekanter. Jeg ble helt himmelfallen! Og jammen var jeg så heldig at jeg fikk skolepraksis hos ham.

- En dag tok han meg med til systua på teateret i Norrköping. Jeg hadde akkurat fylt 15 år. Og fra den dagen av var jeg frelst, ler han.

- Jeg bestemte meg faktisk der og da. På en torsdag. Og siden har jeg fulgt det sporet og holdt meg der. Har egentlig aldri gjort noe annet, sier Tommy.

- Jeg jobbet ved teateret i Sverige i omtrent 7 år. Jeg var også aktivt med i folkedansbevegelsen i Sverige og var såkalt draktråd innen fylkeslaget i Östergötland. Der holdt jeg flere kurs i bunadsøm. Men så syntes jeg at bunadbruken i Norge var så kul. Så jeg flyttet hit i 1994 og fikk meg jobb som herreskredder i NRK. Men jeg må innrømme at bunadinteressen fikk seg en knekk, for jeg opplevde at det var så mye sprik her. Så mye konflikter, kunnskapsløshet og veldig mye synsing. Det overrasket meg litt, for jeg kom jo fra et miljø i Sverige som jobbet veldig seriøst med rekonstruksjon og historisk tilnærming til draktene. Men så har interessen min sakte men sikkert tatt seg opp igjen. Og jeg har innsett at dette med bunad er en integrert del av folks bevissthet, og at folk har forskjellige innfallsvinkler til temaet. Jeg har også innsett at kanskje ikke alle kan være like fanatiske som meg, ler han.

- Hvordan kom du inn i oppdraget med rundtrøya fra Telemark, da?

- Det var via Kari-Anne Pedersen, som er tekstilkonservator ved Norsk Folkemuseum. Den gamle trøya var jo fra Torkjell Slettas bestefar. Den fikk Kari-Anne se ved en anledning. Dermed dukket ideen om å få laget en ei slik trøye opp. Så det var altså mye på grunn av henne at dette prosjektet kom i stand og at jeg ble trukket inn i det. Som tekstilkonservator ved Norsk folkemuseum gjennom en årrekke, kjenner hun

Den gamle trøya etter Torkjell Slettas bestefar, fra Reisjø i Tuddal. Den er svart og har beinknapper.

Trøye fra en av Torkjells slektninger. Denne er blå, med stripet fôr og bakelittknapper. Dekorstikningene kommer godt til syne nederst i føret.

mange. Hun har en egen evne til å føre folk sammen, til å bearbeide saker og ting over tid, for det plutselig begynner å røre på seg og prosjektene tar form, forteller Tommy.

Almankås går motstrøms

- Så kom også Almankås inn i bildet. Og jeg er faktisk stum av beundring over at de nå går stikk motsett vei av det mange av de store produsentene gjør. Det er jo en kjent sak at en betydelig del av produksjonen, kanskje særlig av mannbunader, nå flagges ut. Trøyene blir for eksempel sydd i en mer standardisert dressjakke-stil med høye ermetopper og skulderputer. Dermed forsvinner den opprinnelige fasongen og alle de små detaljene, påpeker Tommy.

- Vil du betegne din oppgave her som kopiering eller rekonstruksjon?

- Jeg tenker at når vi kommer til gjen-skaping av hele drakter eller en draktskikk, så må vi snakke om en rekonstruksjon. Vi kan ikke lage kopi av en hel draktskikk. En kopi blir det derimot hvis vi for eksempel syr et plagg med eksakt de mål, sømmer og stoffer som originalen har.

Som eksempel kan jeg nevne at jeg nå skal sy en silkekjole til den nye utstillingen «TidsRom 1600-1914» på Norsk Folkemuseum. I museets samlinger finnes det en 1700-talls silkekjole som har tilhørt

en fire år gammel jente. Den har vært utstilt gjennom store deler av 1900-tallet og tåler ikke å bli stilt ut lenger. Derfor har de et ønske om å få laget en ny. Vi kjenner historien til jenta som eide kjolen. Vi har til og med portrett av henne. Det er en nydelig rosa kjole. Nå har folkemuseet fått vevd opp en god silke i Italia. Og jeg skal sy den. Og da snakker vi om en kopi ned til hver minste detalj, og ikke en rekonstruksjon. Hvis den gamle kjolen hadde vært i filler, derimot, og vi hadde måttet gjette oss fram, da kunne det blitt en rekonstruksjon, forklarer Tommy.

Han henter fram flere av de gamle plaggene som har vært utgangspunkt for de nye rundtrøye bunadene fra Telemark og forteller hvordan han gikk til verks med oppgaven:

- Først tok jeg mønster av de gamle plaggene og gjorde noe tilpassing til dagens kropp. Jeg har forsøkt på en nennsom måte å tilpasse det til en moderne idé om hvordan plaggene skal sitte i forhold til ledighet. Så har jeg gradert mønsteret. Og nå holder jeg på å lage mønstersjabloner i papp. Disse blir laget i alle størrelser, slik at Almankås har dem å skjære etter.

- I herreskredderi brukes innlegg, og man skulpterer mer. Det blir en ganske annerledes måte å jobbe på enn med

gråtrøyene for eksempel. Derfor var jeg med da de første eksemplarene skulle skjæres til på systua i Bø. Jeg sydde den første bunaden i 1870-modell til Torkjell Sletta, mens Elin som nå har ansvaret for produksjonen av disse bunadene, sydde en bunad parallelt med meg, slik at hun skulle komme inn i måten å jobbe på. Så jeg har også hatt en opplæringsrolle her.

Rett valg av materialer er viktig

- Jeg er nok ganske pietistisk når det kommer til valg av riktige materialer. Jeg mener at hvis det var verkenfôr, så bruker vi også verkenfôr. Og var det lin-striefôr så bruker vi det. Jeg har lagt mye arbeid i å finne både innleggs- og fôrmaterialer som stemmer med originalen. I den forbindelse har jeg hatt stor nytte av mine teaterkontakter.

Tommy viser meg en gammel vest:

- På de fabrikkproduserte bunadene ser vi ofte polyesterrygger med sånne blanke, moderne spenner. Men vi har klart å finne svarte 1800-talls spenner som fremdeles lages i USA. De er eksakt lik de gamle spennene. Det viser seg faktisk at det meste er å få tak i, bare vi leter litt. Vi bruker ullsateng i ryggen og føret er bomullssateng. Det er viktig at også innsiden stemmer overens med de gamle plaggene.

Han henter fram den gamle trøya og viser meg et hull.

- Her er vi så heldige at musa har vært på ferde, så vi kan se hva slag innleggsstoff som er benyttet. Det er nemlig ikke bare stoff og fôr, men også et ekstra innlegg i trøya. Og her kan vi se at det er brukt strie. Men i dette tilfellet har vi gjort et lite unntak fra det gamle. Vi har brukt noe som faktisk er enda bedre: En hestehårsduk som kalles vattulin. Grunnen er at den strien vi får tak i i dag, den har en tendens til å klappe sammen. Mens hestehårsduken er laget for å holde spensten. Den er laget spesielt til dette bruket. Veldig spenstig.

Tommy henter fram to par bukser, også. Og de ser faktisk helt nysydd ut. Men de er også gamle. Mest sannsynlig har de blitt umoderne rett etter at de ble sydd og derfor bærer de lite preg av bruk. Begge kom fra en av Torkjell Slettas slektninger.

- Jeg synes også disse vadmelsbuksene har mange interessante detaljer. I den ene er det et ganske grovt jeansaktig fôr, mens den andre har fôr av blåtøy. Jeg har også sett noen med stripete fôr.

Over: Detaljer fra gammel og ny trøye. Tommy forteller at denne formen for maskinsydd dekorsøm tydeligvis har vært et mote-trekk som har vært veldig populært. Den har vært brukt flere steder. Også i Sverige har de tilsvarende border på enkelte av sine drakter. På noen plagg ser vi borden nederst på ermene, på andre er den sydd inn nederst på trøya og atter på andre finnes den på begge steder. Bredden på borden varierer også en del.

Til venstre: Gammel bukse i vadmel med svart spenne bak, knappegylf og hekte foran.

Det har vært brukt flere forskjellige fôrstoffer i de gamle buksene og det har vært gøy å jakte på tilsvarende stoffer, sier Tommy.

Detaljer av den ene gamle trøya. Her kommer dekorsømmene ekstra godt fram og vi ser at det også har vært brukt stripet fôrstoff.

Tommy fremhever alle de små, men viktige detaljene i de gamle trøyene: Ryggsømmene, spissen ned bak, dekorsømmene, holdningen i ernesømmene osv.

Selvsagt kan bunaden stases opp med knapper av forskjellige slag. Enten du velger tinn-, sølv- eller beinknapper, slik vi ser i originaltrøya.

Reisjåstua etter Torkjell Slettas familie, som nå står på Tuddal bygdetun.

Gammel vest med sjalskrage og dobbeltknapping. Gamle fotografier viser at vest med sjalskrage har vært brukt sammen med de gamle rundtrøyene. Dobbeltknapping brukes til bunaden fra 1880, mens til varianten fra 1910 brukes en enkeltspent vest. Vestene som syes til begge variantene har svart rygg. Men vi ser også stripete rygger på enkelte av de gamle vestene.

- Vi syr også buksene med knappegylf, og vi bruker den typen hekter foran, som ble brukt i de gamle buksene. Dette er en stil som var veldig vanlig og da synes jeg det er viktig å beholde den. Spesielt når vi faktisk får tak i de riktige materialene uten større problemer! Og dette med at vi nå er så tro mot detaljene, ser jeg på som et stort konkurransefortrinn. De nye rundtrøyene ser faktisk ut akkurat som de gamle klærne, når Almankås nå har valgt å gjøre det på denne måten.

Tommy forteller at det har vært veldig morsomt å jobbe med folkene hos Almankås.

- Vi har hatt mange fine diskusjoner rundt rekonstruksjonsprosessen. Hvordan vi skulle få til et godt resultat utseendemessig og samtidig få til en produksjonsvennlig fremgangsmåte. Vi måtte kanskje inngå noe kompromisser, men uten å gå på akkord med våre idealer. Det er om å gjøre å finne den rette balansen, og det mener jeg vi har klart, avslutter Tommy.

Tor Eilev Almankås og Torkjell Sletta er stolte av de nye rundtrøyebunadene sine. Begge har 1880-modellen. Stoffet i originaltrøya fra 1910 er i et stripet stoff som peker framover mot stripete dresser. Denne varianten var ikke tilgjengelig under vårt besøk. Men den er også et mulig valg for den litt mer dristige og innovative bunadbruker.

Tove Karin Haugen, som er avdelingsleder på systua hos Almarkås, tar seg av tilskjæringen av rundtrøyene.

Stuttrest stutt-trøye

Tilbake på systua i Bø får jeg hilse på Elin Forberg som har ansvaret for produksjonen av de nye rundtrøyebunadene.

Hun har visst nok å henge fingrene i, for bestillingene strømmer inn.

- Det er foreløpig to forskjellige varianter av bunaden, forklarer Elin.

- Den jeg jobber med i dag, er modellen fra 1910. Den syr vi i drapé, som er en tynnere ullkvalitet enn klede. Den har også et litt mer moderne snitt med smalere ermer og enkeltspent vest. Men 1890-modellen, som Torkjell kler på seg nå, den syr vi i klede, som altså er en tykkere kvalitet. Den har videre ermer og her er vesten dobbeltspent. Det er i det hele tatt et litt annet snitt på den. Det er jo fint, for da kan folk velge, sier Elin.

Modellen fra 1890 er kopi av Torkjells trøye fra Reisjø i Tuddal. Mens utgangspunktet for 1910 modellen kommer fra Selstugu i Tuddal.

Elin forteller at hun begynte å sy disse rundtrøyene for vel ett år siden.

- Den første ble vel levert ut i høst. Kundene kommer innom systua for to prøvinger underveis, så vi er sikre på at alt sitter som det skal, fortsetter hun.

I skrivende stund har Elin levert ut fire rundtrøyebunader. Men hun har ganske mange i bestilling.

- Det kommer faktisk flest bestillinger på 1890-modellen. Men noen foretrekker også den fra 1910. Det blir litt smak og behag.

- Nå er jeg snart ferdig med vesten her. Bare litt håndsøm igjen, sier Elin.

På disse bunadene brukes det nemlig både hånd- og maskinsøm.

- Ja, vi syr det vi kan med maskin. Men noen detaljer og selvfølgelig den siste finishen med føret og slikt, da er det håndsøm som gjelder.

- Men det ligger en del her nå, som skal være klart til 17. mai, så jeg skal nok få tida til å gå fram til da, avslutter hun.

Til høyre: Elin Forberg har ansvaret for sømmen av de nye rundtrøyebunadene.

